

Danko Zelić

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

O crtežu *Prospetto della Città di Ragusa nel Secolo XII.* kao "izvoru" za najstariju povijest Dubrovnika

Prethodno priopćenje – *Preliminary communication*

Predano 28. 9. 2012. – Prihvaćeno 24. 10. 2012.

UDK 75.04:94(497.5 Dubrovnik)“17“

930.2:75(497.5 Dubrovnik)“17“

Sažetak

U tekstu se pokušava razjasniti kako i zašto je crtež naslovljen *Prospetto della Città di Ragusa nel Secolo XII.*, po svemu sudeći načinjen u 18. stoljeću na temelju podataka u starijim dubrovačkim povijesnim predajama, unatoč davno iznijetim

razložnim kritikama i opravdanim sumnjama u vjerodostojnost podataka koje sadrži, u novijoj historiografiji (ponovno) predstavljen kao prvorazredni izvor da bi poslužio kao uporište u dokazivanju različitih hipoteza o najstarijoj povijesti grada.

Ključne riječi: *Dubrovnik, urbanistički razvoj, slikovni izvori, historiografija*

Godine 1984., nakon otkrića ispod dubrovačke katedrale, Milan Prelog zapisao je: »Uza sve poštovanje starih kronika i drugih povijesnih zapisa, danas treba kazati da su oni znali zavesti istraživače razvoja grada.«¹ Tonko Maroević, od 60-ih godina asistent na Prelogovoj Katedri za nacionalnu povijest umjetnosti srednjega vijeka i član dubrovačkih terenskih ekipa,² zacijelo je tada i sam uronio u tekstove na koje je Profesor mislio. Susreti s Dubrovnikom obilježili su Tonka; hrvatska Atena zauzela je posebno mjesto u njegovu znanstvenom, književnom, pjesničkom radu. O Dubrovniku će reći: »Grad po odličju, Grad s majuskulom, Grad nad gradovima ili jednostavno Grad (bez atributa, jer bez usporedbe) ...«³

Zavodljive dubrovačke *stare kronike i drugi povijesni zapisi* imaju i svoj vizualni pandan – crtež naslovljen *Prospetto della Città di Ragusa nel Secolo XII.*, u svakom pogledu jedinstven; ne samo po tome što se naslovom izričito referira na još uvijek nerazvijetljenu etapu povijesti urbanističke cjeline, nego i kao iznimno svjedočanstvo "vizualne historiografije". Podsjećajući se stare dubrovačke izreke »Svak' dava što ima«, ovaj kratak prilog o tom crtežu posvećujem (paljetkovski rečeno) *svake velike časti dostojnom Tonku vrlom Maroeviću.*⁴

Usporedimo li ga s drugim jadranskim središtima, često i prilično vjerno prikazivanim u grafičkom mediju tije-

kom 15. i 16. stoljeća, srednjovjekovni i ranonovovjekovni Dubrovnik – premda ikoničan *par excellence* – grad je iznenađujuće oskudne ikonografije. Malobrojne starije grafičke vedute i panoramski prikazi gotovo da i nemaju dodirnih točaka sa stvarnom topografijom grada.⁵ Premda su u spoznavanju srednjovjekovne urbanističke cjeline važnu ulogu, dakako, imali i "portreti" grada u drugim medijima, ponajprije slikarstvu,⁶ u općenitom pomanjkanju starijih vizualnih svjedočanstava crtež *Prospetto della Città di Ragusa nel Secolo XII.*⁷ (sl. 1.) odavno je privukao pozornost autora koji su pisali o najstarijoj povijesti grada.

U povijesnoj literaturi *Prospetto* je prvi, kako se čini, početkom 19. stoljeća spomenuo Francesco Maria Appendini. Premda nije imao odviše dobro mišljenje o starijoj dubrovačkoj historiografiji,⁸ Appendini je tom crtežu u svom prikazu najstarije povijesti grada poklonio puno povjerenje. Pišući o rastu Dubrovnika, ustvrdio je, naime, da se do poslije 1100. godine more protezalo gotovo duž cijelog grada te da je prostor na obroncima Srđa, na koji će se kasnije proširiti grad, pokrivala šuma »uživo prikazana na planu Dubrovnika iz 1200. koji se nalazi u knjižnici mljetskih monaha.«⁹

Godine 1931. crtež je reproduciran uz članak Petra Skoka »Les origines de Raguse: Etude de toponymie et de linguistique historiques«.¹⁰

1. Crtež *Prospetto della Città di Ragusa nel Secolo XII.*, 19. stoljeće (kopija istoimenog predloška iz knjižnice Benediktinskog samostana Sv. Marije na Mljetu), Državni Arhiv u Dubrovniku, Fond Bassegli-Gozze

Drawing entitled Prospetto della Città di Ragusa nel Secolo XII., 19th century (after the homonymous drawing from the library of Benedictine monastery of Saint Mary on the island of Mljet), Dubrovnik State Archives, Bassegli-Gozze family archival fund

Crtež u perspektivi s juga prikazuje dvodijelni grad na poluotoku: uz kamenim zidinama i kulama ograđen Kaštel (*Castel di Lave*), na istočnoj je strani Pustijerna (*Posterula*) omeđena obrambenim pojasom od balvana i suhozida. Unutar Kaštela ucrtana je crkva sv. Marije (*S. Maria*), u južnom dijelu Pustijerne je crkva sv. Stjepana (*S. Stefano*), a u sjevernom sv. Vlaha (*S. Biagio*). Potonja se nalazi u neposrednoj blizini mjesta do kojeg od Kule kralja Bodina (*Rocca del Re Bodino*), preko močvarnog pojasa (*Paludazzo*) do tvrđave (*Fortezza per difesa del Ponte di legno*; na sjeveroistočnom uglu pojasa utvrda Kaštela), vodi drveni most.

Raščlambom vizualnih i tekstualnih podataka Petar Skok je uvjerljivo zaključio da je podloga nastanku crteža bio neki od brojnih starijih dubrovačkih historiografskih narativa, najvjerojatnije rukopis o podrijetlu Dubrovnika koji je početkom 18. stoljeća sastavio opat Ignacio Giorgi (Đurđević).¹¹

Faksimil crteža je otada nekoliko puta objavljivan u različitim stručnim publikacijama kao ilustracija, bez komentara,¹² a devedesetih godina 20. stoljeća ponovno je aktualiziran kao prvorazredan izvor za poznavanje najstarije povijesti grada. Potaknuti nedugo prije objavljenim rezultatima arheoloških istraživanja Josipa Stošića ispod katedrale i Bunićeve poljane,¹³ svoja viđenja o najstarijim građevinama na mjestu dubrovačke prvostolnice iznijeli su Ivan Stevović¹⁴ i Željko Peković.¹⁵ U njihovim je interpretacijama *Prospetto* zauzeo vrlo istaknuto mjesto, štoviše, obojici je poslužio kao ishodište. Ne sporeći da je nastao razmjerno kasno, u 18. ili 19. stoljeću, ustvrdili su da je crtež dijelom ili u cijelosti autentično svjedočanstvo stanja u prostoru u vremenu na koje se referira njegov naslov te da se temelji na nekom nesačuvanom starijem slikovnom i/ili tekstualnom predlošku.

U prilog tome iznijeli su zapažanja o točnosti prikaza zidinama utvrđenog starijeg, (jugo)zapadnog dijela grada (opća dispozicija, broj kula, položaji gradskih vrata),

potkrijepivši ih isticanjem argumenata koji su se u takva vidjenja uklapali (ili im nisu proturječili) – u rasponu od današnjeg stanja u prostoru i predodžbe o urbanističkoj cjelini u starijim tekstovima, preko podataka u dokumentarnim izvorima do rezultata novije kritičke historiografije.

Za Ž. Pekovića posrijedi je »stari crtež Dubrovnika, često publiciran, prikazuje kako je Grad izgledao u XII. stoljeću«. ¹⁶ I. Stevović slikovni je prikaz interpretirao u kontekstu vijesti u starijim lokalnim povijesnim naracijama i, sudržavajući se od kategoričkih zaključaka, pokušao razlučiti njegove vremenske i značenjske slojeve.

Ključni argument za tezu o "starosti" predložka za obojicu je bio najosebujniji detalj: jedna od triju shematski prikazanih crkava, najveća i s najviše pojedinosti, označena kao Sv. Vlaho (S. *Biagio*), nije pozicionirana na današnjem mjestu, gdje se, po dokumentarnim izvorima, započela graditi sredinom 14. stoljeća. Ondje se, kako je također zorno prikazano na crtežu i kako – slijedeći navode starije dubrovačke historiografije – vjeruju navedeni autori, u vremenu iz kojeg potječu podaci na crtežu protezao morski zaljev na koji se prema zapadu nastavljao močvarni pojas.

Crkva označena kao S. *Biagio* zapravo je na crtežu smještena unutar Pustijerne. Usprkos tome niti jedan nije dvojio o tome da je posrijedi prikaz nepoznate starije građevine, i to na položaju koji obojica prepoznaju kao mjesto (romaničke, potom barokne) katedrale. Oko pitanja o kojoj je crkvi riječ, dvojica autora se razilaze; umjesto bizantske bazilike 7. ili 8. stoljeća, kako je najstarije pronađene arhitektonske strukture interpretirao voditelj istraživanja J. Stošić, ¹⁷ Stevović smatra da je posrijedi »Justinijanova bazilika ili crkva kasnije nastala na njenim temeljima«, ¹⁸ a Peković da je na crtežu prikazan »položaj crkve zaštitnika grada sv. Vlaha otprilike na mjestu današnje katedrale«. ¹⁹

Dok je za Stevovića, dakle, oznaka S. *Biagio* rezultat kasnije interpolacije, odnosno naknadnog obilježavanja nekog starijeg zdanja (pretpostavio je da se to, dakako, dogodilo poslije gradnje Sv. Vlaha na Placi), Peković je zaključio da je posrijedi uistinu starija, upravo "prva", crkva sv. Vlaha. Upustivši se u reviziju rezultata arheoloških istraživanja, predložio je i tlocrtnu rekonstrukciju te građevine, za koju smatra da je »proširena i produljena«, odnosno pretvorena u katedralu u prvoj polovici 11. stoljeća. ²⁰ Gradnju "prve crkve sv. Vlaha" na mjestu katedrale datirao je u 972. godinu, ²¹ u skladu s tradicijom o počecima šovanja sv. Vlaha koju donose starije povijesne predaje. ²² Iste te predaje, međutim, bez obzira na to smještaju li "prvu" crkvu ondje gdje se stvarno nalazila, o čemu će još biti riječi u nastavku ovoga teksta, ili na položaju na kojem će sredinom 14. stoljeća biti podignuta nova (druga) crkva sv. Vlaha, ni na koji način ne vezuju tog titulara s katedralom.

S obzirom na Stevovićevu hipotezu da je katedrali pretходила bazilika Justinijanova doba, treba reći da je tu mogućnost istraživač katedrale Josip Stošić otklonio. Postojanje izrazitog kasnoantičkog sloja u Dubrovniku nije prijetno, ²³ a većina je istraživača suglasna s tim da je

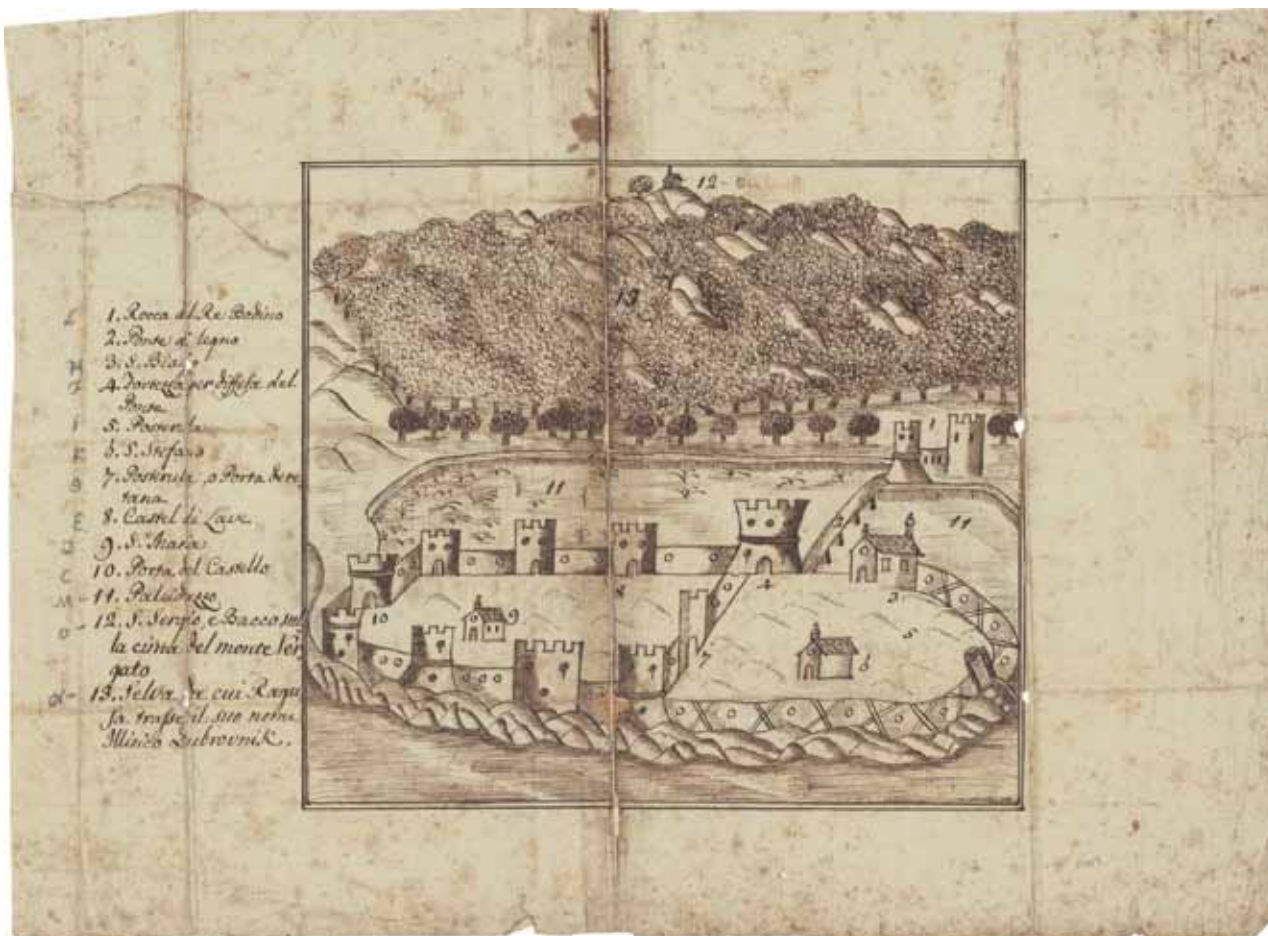
Kaštel, najstarija utvrđena točka grada, podignut u vremenu Justinijanove vladavine. ²⁴ Arheološka istraživanja ispod katedrale i Buničeve poljane nisu, međutim, pružila dovoljno pokazatelja za datiranje najstarije pronađene, bizantske bazilike u to doba. ²⁵

Odgovoriti na pitanje zašto se crkva označena kao S. *Biagio* na crtežu našla u istočnom dijelu grada doista nije teško. Zato što piscu/kompilatoru teksta koji je poslužio kao predložak crtežu nije bilo poznato da se starija, tj. prva crkva Sv. Vlaha nalazila u zapadnom podgrađu Kaštela, u blizini mjesta na kojem će kasnije nastati glavna gradska vrata (Vrata od Pila) i samostan klarisa, ²⁶ pa je podatke o njoj povezo s lokacijom današnje crkve (na kojoj se crkva posvećena gradskom zaštitniku nalazi od sredine 14. stoljeća). To isto vrijedi i za tvrđavu (na crtežu: *Fortezza per difesa del Ponte di Legno*) koja se u starijoj historiografiji redovito spominje u vezi s prvom crkvom sv. Vlaha. ²⁷ Njezin je položaj na crtežu "generiran" iz položaja drvenog mosta kojim se ulazilo u grad. Ta tri objekta, kao što je dobro primijetio Stevović, ²⁸ funkcioniraju u svim starijim narativima kao jedinstven sklop; u onima čiji pisci nisu znali za stvarnu lokaciju prve crkve sv. Vlaha most i tvrđava također se smještaju u blizini nove crkve. Drugim riječima, zbog historiografske "translacije" crkve sv. Vlaha, iz zapadnog podgrađa prema budućem su centru grada u tekstovima, pa tako i na našem crtežu, "migrirali" i drugi objekti koji se uz nju spominju na njezinu "starom" mjestu.

Preko činjenice da se Sv. Vlaho na crtežu našao unutar obrambenog pojasa Pustijerne prelaze i Stevović i Peković, prvi prešutno, a drugi interpretativnim postupkom koji naziva *rektifikacijom*. ²⁹ Razlog zbog kojeg se – u "stegnutoj" perspektivi crteža – crkva sv. Vlaha našla na "krivoj" strani zida Pustijerne, znatno južnije od položaja na kojem se nalazi od polovice 14. stoljeća, bio je, dakako, nastojanje crtača da prikaz harmonizira s (pogrešnom) predodžbom o geološkoj prošlosti lokaliteta, odnosno postojanju morskog zaljeva i močvare. ³⁰

Ne ulazeći na ovom mjestu u daljnju raspravu, budući da položaj prve crkve sv. Vlaha nije upitan, ³¹ treba reći da Pekovićeva hipoteza o prvoj crkvi sv. Vlaha na mjestu katedrale počiva na selektivno prikupljenim, odabranim vijestima koje je, krenuvši od crteža naslovljenog *Prospetto*, taj autor pronašao na različitim mjestima unutar korpusa starijih narativnih i dokumentarnih izvora i povezo s zaključcima novije historiografije, da bi ih potom, interpretirajući ih na sebi svojstven način, nadogrudio vlastitim pretpostavkama i predočio kao činjenice.

Kada se promijeni očiste, isti korpus podataka u starijim i novijim tekstovima i iz njih izvedenih "činjenica" mogu poslužiti i za drukčije zaključke. Kao što je već naznačeno, u radovima objavljenim do 2001. Ž. Peković je tvrdio da je Dubrovnik katedralu dobio u prvoj polovici 11. stoljeća. Prihvati li se taj zaključak, nameće se pitanje u kojoj je crkvi do tog doba stolovao dubrovački biskup? Autor je odgovor ponudio u recentno objavljenoj monografiji »Crkva Sv. Petra Velikoga: Dubrovačka predromanička katedrala i njezina skulptura«. ³² Pritom se, u traganju za povjesničar-

2. Inačica crteža *Prospetto della Città di Ragusa nel Secolo XII.*, 19. stoljeće, Državni Arhiv u Dubrovniku, Fond Martecchini
A variant of the drawing entitled Prospetto della Città di Ragusa nel Secolo XII., 19th century, Dubrovnik State Archives, Martecchini family archival fund

skim argumentima, pozvao, dakako, na drugi *set podataka* iz starije i novije historiografije.³³

Napokon, treba zabilježiti još jedan recentni prilog u kojem je *Prospetto* predstavljen kao autentičan izvor za poznavanje izgleda Dubrovnika u 12. stoljeću – tekst Tabora Živkovića o kralju Pavlimiru Belu.³⁴ Smatrajući da su vijesti starijih pisaca o tom legendarnom vladaru koji je došavši iz Rima utemeljio Dubrovnik, u dijelu koji se odnosi na svetačke moći, donekle istinite, »zasnovane na predlošku koji nije sačuvan«, Živković je nastojao iz njih izlučiti stvarne povijesne činjenice. Krenuvši od zapažanja o tome da prikaz crkve sv. Stjepana na crtežu *Prospetto* proturječi pisanju Konstantina Porfirogeneta – točnije: navodu o tome da su se relikvije sv. Pankracija nalazile u crkvi Sv. Stjepana u sredini grada – Živković je došao do zaključaka o kojima je svaki komentar suvišan: da je Porfirogenet »nespretno izmjenio prvobitni predložak« u kojem je stajalo da su se relikvije nalazile unutar Kaštela koji se zapravo zvao Kaštel sv. Stjepana.³⁵

Istina o crtežu je, dakako, znatno jednostavnija, i u tom pogledu treba ponovno ustvrditi da je najmjerodavniji sud o njegovoj povijesnosti još davno iznio Petar Skok.

Podaci koje on donosi dovoljni su i za pokušaj odgovora na pitanje o vremenu i okolnostima njegova nastanka.

Po Skokovoj tvrdnji, crtež mu je pokazao Niko Đivanović, koji ga je dobio od nekog svećenika s Mljeta.³⁶ Isti je crtež Skok vidio u Trstenom kod grofa Vita, posljednjeg potomka vlasteoskog roda Bassegli-Gozze.³⁷ Poslije njegove smrti crtež je, zajedno s obiteljskim arhivom, dospio u Državni arhiv u Dubrovniku.³⁸

U istoj ustanovi, u obiteljskom fondu Martecchini, čuva se još jedan sličan, neobjavljeni crtež (sl. 2.).³⁹ Premda se od onoga u fondu Bassegli-Gozze donekle razlikuje – grafičkom stilizacijom i prezentacijom sadržaja (izostaje naslov; objekti su na prikazu označeni slovima, a njihova imena donose se u legendi u posebnom stupcu izvan crteža) – posrijedi je nedvojbeno nešto slobodnija kopija nastala po istom predlošku.

U prilog zaključku da se taj predložak nalazio u biblioteci mljetskog samostana i da je to bio isti crtež koji je pred očima imao Appendini (a možda i Skok), svjedoči još jedna, recentno objavljena, gotovo identična (kolorirana) kopija na kojoj je izrijekom zabilježeno: *Copia ritrovata nella libreria delli Reverendi Padri Beditini Congregatio-*

ne *Melitense*.⁴⁰ Naslovljena također *Prospetto della Città di Ragusa nel secolo XII.*, uvezana je na početku zbornika grbova dubrovačkih vlasteoskih i pučkih rodova, kupljenog u Dubrovniku 1856. godine za Društvo srpske slovesnosti (danas u Arhivu SANU u Beogradu).⁴¹

Ako je pretpostavka Petra Skoka – da je *Prospetto* načinjen kao vizualizacija podataka u tekstu o podrijetlu Dubrovnika opata Ignacia Giorgia – točna, izvornik u knjižnici mljetskog samostana morao je nastati tijekom 18. stoljeća, svakako prije 1808. kada je naredbom francuskih vlasti opatija ukinuta,⁴² i po svemu je sudeći djelo nekog benediktinskog redovnika.⁴³ Kao *terminus ante quem non* za nastanak kopije u fondu Bassegli-Gozze može se, s obzirom na zapise koji prate crtež,⁴⁴ uzeti 1817. godina; grbovnik s crtežom u Arhivu SANU datiran je »između 1746. i 1856. godine«,⁴⁵ a inačica u Zbirci Martecchini najvjerojatnije je također nastala u 19. stoljeću.⁴⁶

Kako je crtež koji je, dakle, nastao razmjerno kasno, kao vizualizacija podataka iščitanih iz starije dubrovačke historiografije, postao “dokaznim materijalom”?

Slika najstarije povijesti Dubrovnika koju donose starije historiografske naracije – bilo da je riječ o političkoj povijesti, doseljavanju stanovništva, dolasku svetačkih moći, gradnji crkvenih zdanja ili razvoju urbane aglomeracije – nije sasvim konzistentna. Premda se zasnivaju na cijelom nizu zajedničkih ishodišta, točnije općih mjesta, protur-

ječja koja sadrže ta djela, poglavito kada je riječ o topografiji najstarijeg grada, evidentna su i na njihovoj vizualnoj izvedenici – crtežu *Prospetto*. Ta su proturječja, međutim, poslužila ne samo kao polazišta za “vrednovanje” ili re-interpretaciju podataka u spomenutim historiografskim djelima, nego i kao dokazi za hipoteze izvedene na temelju kombiniranja podataka koje ta djela sadrže. Primjeri iznijeti u ovom tekstu pokazuju da je raspon zaključaka koji mogu proizaći iz pokušaja da se nepoznato protumači nekritičkim povezivanjem podataka u starijim tekstualnim i slikovnim izvorima uistinu teško saglediv.

Usprkos tome, u dijelu novije historiografije ti se tekstovi (karakteristično je da se pritom poseže isključivo za onim objavljenima),⁴⁷ jednako kao i *Prospetto*, i dalje prezentiraju kao primarni izvori. No dubrovačke pisane povijesne predaje – tradicionalno zbirno nazivane *kronikama* i *analima*, premda su tako naslovljene i premda neprijeporno, dakako s jasnim razlozima, preuzimaju obličje tih historiografskih žanrova – zapravo nisu ni kronike ni anali. Posrijedi su historiografska djela čiji su sastavljači, tzv. kroničari ili analisti, kompilirali i interpretirali podatke iz dostupnih im istovrsnih tekstova, nadopunjavajući ih vlastitim predodžbama o onome o čemu su pisali.

Ako se o dubrovačkim “kronikama” i “analima” uopće može govoriti kao o (primarnim) izvorima, onda je to isključivo za vrijeme u kojem su nastali. To isto vrijedi i za crtež naslovljen *Prospetto della Città di Ragusa nel Secolo XII.*, čiji je predložak najvjerojatnije načinjen u 18. stoljeću rukom nekog bezimenog redovnika u ambijentu benediktinske “historiografske škole” na Mljetu.

Bilješke

1 MILAN PRELOG, Bilješke uz radove na obnovi Dubrovnika, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 10–11 (1984.), 25.

2 Popis sudionika u istraživanjima Dubrovnika 1967.–1972. objavljen je u prilogu članka MILAN PRELOG, Dubrovnik, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 1–2 (1972.), 6.

3 TONKO MAROEVIĆ, Pohvale s pokrićem: uz dubrovačke studije Milana Preloga, u: MILAN PRELOG, Tekstovi o Dubrovniku, (ur.) Snješka Knežević, Zagreb–Dubrovnik, 2003., 7.

4 Pjesnička poslanica pod tim naslovom objavljena je u LUKO PALJETAK, Pjesni na dubrovačku, Dubrovnik, 1997., 89–90.

5 Opširnije: MILAN REŠETAR, Slike staroga Dubrovnika, u: *Narodna starina*, god. III, sv. 8, knj. 2 (1924.), 176–189; DRAŽEN BUDIŠA, Dubrovnik i dubrovački motivi na knjižnim grafi-

kama u 15. i 16. stoljeću, u: *Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća*, (ur.) Igor Fisković, Zagreb, 1991., 32–37; ANTUN NIČETIĆ, Grafike koje ipak ne prikazuju Dubrovnik 15. i 16. stoljeća, u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 41 (2003.), 75–89.

6 VEDRANA GJUKIĆ-BENDER, Prikazi Dubrovnika u slikarstvu, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 38 (1999.–2000.) 215–244.

7 Državni arhiv u Dubrovniku, RO Bassegli-Gozze, kut. 134, br. 131a (dimenzije papira: v. 29,5 cm; š. 20,5 cm; dimenzije crteža: v. 14,8 cm; š. 20 cm). S obzirom na stanovite nepreciznosti u radovima ovdje navedenim u bilješkama 14, 15 i 41, donosimo čitanje oznaka pojedinih objekata na crtežu: *Prospetto della Città di Ragusa nel secolo XII. / Selva da cui Ragusa trasse il nome Illirico / Rocca del Re Bodino / Paludazzo / Castel di Lave / Porta del Castel / S. Maria / Fortezza per difesa del Ponte di Legno / Posterula o porta Deretana / S. Stefano / S. Biagio / Posterula.*

- 8
FRANCESCO MARIA APPENDINI, *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, 1., Ragusa, 1802., VII.
- 9
FRANCESCO MARIA APPENDINI, *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, 2., Ragusa, 1803., 72–73: (...) *sin dopo il 1100., il mare passava in lunghezza per tutta l'attuale città di Ragusa. La parte, che restava alle falde del monte S. Sergio, e che appena dopo il decimoterzo secolo fu cinta di mura, era tutta ingombra di una folta macchia, che in quel tempo sarà stata il ricovero dei pirati, e malviventi. L'esistenza di questa selva è incontrastabile. Essa è al vivo ritratta in una pianta di Ragusa del 1200. esistente tuttora nella biblioteca dei Monaci Melitensi, e lo Slavo nome Dubrovnik (Ragusa) che deriva da Dubrova, o Dubrava denotante selva, non ce ne lascia dubitare in alcun modo (...).*
- 10
PETAR SKOK, *Les origines de Raguse. Etude de toponymie et de linguistique historique*, u: *Slavia* [Prag] 10 (1931.), 3: 449–498. Tekst je onedavno dostupan i u hrvatskom prijevodu: PETAR SKOK, O podrijetlu Dubrovnika (prev. Orsat Ligorio), u: *Dubrovnik*, n. s. 22 (2011.), 4: 81–128.
- 11
PETAR SKOK (bilj. 10., 1931.), 451, bilj. 3; 465, bilj. 1. Posrijedi je rukopis *Origine della città di Ragusa, estratta da certe scritture antichissime, con aggiunta di alcune cose più notabili costumate in Ragusa.* – I. Giorgi Ab. Melitense, 1507. [potius 1707.!], Državni arhiv u Dubrovniku, Fond Dubrovačka Republika, Ser. XXI. Manuali pratici del Cancelliere. 2. Memoriae, sv. 18., usp. JOSIP GELČIĆ, Dubrovački arhiv, u: *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, 22 (1910.), 567.
- 12
JOSIP LUČIĆ, *Povijest Dubrovnika od VII stoljeća do godine 1205.* (Povijest Dubrovnika II), *Dubrovnik*, 1973., slika 13, između str. 48 i 49, s legendom *Crtež Dubrovnika XII stoljeća u obitelji Basilević–Gučetić* (Dubrovački arhiv). Lučićev rad otisnut je i u privitku časopisa *Anali historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku*, 13–14 (1976.). Crtež je reproduciran i na naslovnici zbornika *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području* (Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, sv. 12), Zagreb, 1988., potom kao prilog uz tekst ANTE MARINOVIĆ, Sadržaj provedbenog plana starog grada Dubrovnika, u: *Obnova Dubrovnika 1979–1989*, (ur.) Snješka Knežević, *Dubrovnik*, 1989., 316, s legendom *Vremenski neidentificiran prikaz Dubrovnika u XII. stoljeću*, a naposljetku i u knjizi NENAD VEKARIĆ, *Nevidljive pukotine: dubrovački vlasteoski klanovi*, Zagreb–Dubrovnik, 2009., 28.
- 13
JOSIP STOŠIĆ, *Prikaz nalaza ispod katedrale i Bunićeve poljane u Dubrovniku*, u: *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području* (Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, sv. 12), Zagreb, 1988., 15–38.
- 14
IVAN STEVOVIĆ, »PROSPETTO DELLA CITTA DI RAGUSA«: novi izvor za najraniju istoriju vizantijskog Dubrovnika, u: *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, 29–30 (1991.), 137–154.
- 15
ŽELJKO PEKOVIĆ, *Nastanak i razvoj Crkve sv. Vlahu u Dubrovniku*, u: *Dubrovnik* n. s. 5 (1994.), 5: 43–78 (s reprodukcijom crteža na str. 44 i tumačenjem na str. 51). Teze iznijete u tom tekstu autor je ponovio u monografiji – ŽELJKO PEKOVIĆ, *Dubrovnik: Nastanak i razvoj srednjovjekovnoga grada*, Split, 1998., 37–39, 109 (s reprodukcijom na str. 26), a potom i u članku ŽELJKO PEKOVIĆ, *Nastanak i razvoj katedralnog sklopa u Dubrovniku*, u: *Tisuću godina dubrovačke (nad)biskupije* (998.–1998.), (ur.) Želimir Puljić – Nediljko Ančić, *Dubrovnik–Split*, 2001., 528–530.
- 16
ŽELJKO PEKOVIĆ (bilj. 15., 1994.), 51.
- 17
JOSIP STOŠIĆ, *Istraživanja, nalazi i problemi prezentacije pod katedralom i Bunićevom poljanom*, u: *Obnova Dubrovnika 1979–1989*, (ur.) Snješka Knežević, *Dubrovnik*, 1989., 328.
- 18
IVAN STEVOVIĆ (bilj. 14.), 145: (...) *ovakva ubikacija kulturne građevine u zbilji bi mogla odgovarati jedino Justinijanovoj bazilici ili crkvi kasnije nastaloj na njenim temeljima.*
- 19
ŽELJKO PEKOVIĆ (bilj. 15., 1994.), 52; ISTI (bilj. 15., 1998.), 39: *Na tom crtežu prikazan je položaj crkve zaštitnika grada sv. Vlahu otprilike na mjestu današnje katedrale. Taj prikaz grada, unatoč tome što je naizgled nespretn, donio je mnogo podataka važnih za uvidanje njegova razvoja: položaj gradskih seksterija, značajnijih crkava (...) te položaj crkve posvećene zaštitniku grada sv. Vlahu na mjestu današnje katedrale.*
- 20
ŽELJKO PEKOVIĆ (bilj. 15., 1994.), 65; ISTI (bilj. 15., 1988.), 131.
- 21
ŽELJKO PEKOVIĆ (bilj. 15., 1994.), 57; ISTI (bilj. 15., 1998.), 109.
- 22
Li annali della nobilissima Republica di Ragusa, aggiuntovi nella fine un trattamento di moderni annali o veramente cronache /dalje: *Annales anonymi*/, u: *Annales Ragusini anonymi item Nicolai de Ragnina*, (ur.) S[peratus]. Nodilo, (*Monumenta spectantia historiis Slavorum meridionalium XIV, Scriptorum I*), Zagrabiæ, 1883., 22; *Annali di Ragusa del magnifico Ms. Nicolò di Ragnina* /dalje: *Annali Ragnina*/, *ibid.*, 201–202; *Croniche di Ragusa. Opera di Giugno Resti senatore di Ragusa* /dalje: *Chronica Resti*/, u: *Chronica Ragusina Junii Restii* (ab origine urbis usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451–1484), (ur.) S[peratus]. Nodilo, (*Monumenta spectantia historiis Slavorum meridionalium XXV, Scriptorum II*), Zagrabiæ, 1893., 29.
- 23
CVITO FISKOVIĆ, *Starokršćanski ulomci iz Dubrovnika*, u: *Starinar*, n. s. 9–10 (1958.–1959.), 53–57; IVICA ŽILE, *Spolia i ostali nalazi skulpture i plastike u Dubrovniku do pojave romanike*, u: *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području* (Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, sv. 12), Zagreb, 1988., 175–188. Noviju diskusiju o ostacima monumentalne arhitekture v. BARTUL ŠILJEG, *Ranokršćanski mramorni ko-*

rinski kapiteli iz Dubrovnika, u: *Prilozi Instituta za arheologiju*, 24 (2007.), 257–261.

24

V. ŽELJKO RAPANIĆ, Marginalia o »postanku« Dubrovnika, u: *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području* (Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, sv. 12), Zagreb, 1988., 39–50. Kritiku tih mišljenja iznosi ANTUN NIČETIĆ, Dubrovačka luka u sustavu antičkih pomorskih i kopnenih komunikacija, u: ANTUN NIČETIĆ, Nove spoznaje o postanku Dubrovnika, o njegovu brodarstvu i plovidbi Svetoga Pavla, Dubrovnik, 2005., 15–31.

25

JOSIP STOŠIĆ (bilj. 13., 1988.), 21–22; ISTI (bilj. 17.), 328.

26

LUKŠA BERITIĆ, Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 10 (1956.), 18, 67–68.

27

Annales Anonymi (bilj. 22.), 22; Annali Ragnina (bilj. 22.), 202; Chronica Resti (bilj. 22.), 29–30.

28

IVAN STEVOVIĆ (bilj. 14.), 143: (...) *Kula na severoistočnom uglu bedema, most preko močvare i crkva Sv. Vlaha, takođe su poznati u dubrovačkoj istoriji. U sekundarnim izvorima oni se najčešće pominju zajedno, u tom smislu da je precizna ubikacija jednog od objekata određivana njegovom blizinom u odnosu na neki od preostala dva.*

29

Crtež pod nazivom *Rektifikacija crteža izgleda Dubrovnika u XII. stoljeću* v. u ŽELJKO PEKOVIĆ (bilj. 15., 1994.), 44 i ISTI (bilj. 15., 1998.), 27.

30

V. ANTUN NIČETIĆ (bilj. 24.), 74–90; ISTI (bilj. 5.), 80, 84.

31

LUKŠA BERITIĆ, Utvrđenja grada Dubrovnika, Zagreb, 1955., 16; ISTI (bilj. 26.), 18, 67–68.

32

ŽELJKO PEKOVIĆ, Crkva Sv. Petra Velikoga: Dubrovačka predromanička katedrala i njezina skulptura, Dubrovnik–Split, 2010.

33

ŽELJKO PEKOVIĆ (bilj. 32., 2010.), 237, 240, bilj. 327. U tekstu iz 1997. crkvu sv. Petra isti autor spominje kao *tobože prvu katedralu*, usp. ŽELJKO PEKOVIĆ (bilj. 15., 1997.), 48.

34

TIBOR ŽIVKOVIĆ, Legenda o Pavlimiru Belu, u: *Istorijski časopis*, 50 (2003.), 9–32.

35

TIBOR ŽIVKOVIĆ (bilj. 34.), 21: *Crkva Sv. Stefana prikazana je u istočnom delu grada ograđenom koljem, ali budući izvan zidnog bedema, teško bi se mogla poistovetiti sa crkvom Sv. Stefana Prvomučenika za koju Porfirogenit kaže da je »usred grada«.*

36

PETAR SKOK (bilj. 10., 1931.), 451, bilj. 3.

37

O rodu Bassegli-Gozze v. NENAD VEKARIĆ, *Vlastela grada Dubrovnika*. Svezak 3. Vlasteoski rodovi (M–Z), Zagreb–Dubrovnik, 2012., 143.

38

ŽARKO MULJAČIĆ, Prinove u Dubrovačkom državnom arhivu, II, u: *Arhivist*, 2 (1952.), 77–80.

39

Državni arhiv u Dubrovniku, RO Martecchini, kut. 50-51-52, br. 9 (dimenzije papira: v. 21,7 cm; š. 30 cm; dimenzije crteža: v. 15,1 cm; š. 17 cm).

Crtež nije objavljen, a obavijest o njemu dugujem Ivani Lazarević iz Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku kojoj zahvaljujem i na dragocjenoj pomoći tijekom pisanja ovog teksta.

Legenda (uz lijevi rub crteža) 1. *Rocca del Re Bodino* / 2. *Ponte di legno* / 3. *S. Biagio* / 4. *Fortezza per difesa del Ponte* / 5. *Posterula* / 6. *S. Stefano* / 7. *Posterula, o Porta deretana* / 8. *Castel di Lave* / 9. *S. Maria* / 10. *Porta del Castello* / 11. *Paludazzo* / 12. *S. Sergio, e Baccho sulla cima del monte Vergato* / 13. *Selva da cui Ragusa trasse il suo nome Illirico Dubrovnik*.

40

Uz članak TIBOR ŽIVKOVIĆ (bilj. 34.).

41

SRĐAN RUDIĆ, REIP(UBLICAE) RAGUSI(NAE) EIUSQ(UE) OPTIMATUM INSIGNIA, u: *Istorijski časopis*, 53 (2006.), 173–194, o samom crtežu (koji je naslovljen identično kao kopija u Zbirci Bassegli-Gozze) podrobnije na str. 176.

42

IVAN OSTOJIĆ, Benediktinci u Hrvatskoj II. Benediktinci u Dalmaciji, Split, 1964., 446.

43

Benediktinski samostani Mljetske kongregacije, ponajprije Sv. Marija na Mljetu i Sv. Jakov na Višnjici, bili su u ranom novovjekovlju istaknuta središta dubrovačke historiografske produkcije, naročito, kako se čini, onog »pravca« u kojem se povijest grada nastojalo uklopiti u opću povijest u okvirima »ilirske« paradigme. Niz istaknutih dubrovačkih povjesničara obuhvaća benediktince Ludovika Cervu Tuberonu, Mavra Orbinija, Euzebija Cabogu, Anselma Banduria, Ignacia Giorgia, v. IVAN OSTOJIĆ (bilj. 43.), 440–441.

44

Na licu lista, ispod crteža, perom nekog povjesničara-amatera zapisane su bilješke o tome da je Dubrovačka Republika trajala od 707. do 1808. godine, dakle točno 1101 godinu (!), potom o datumu ulaska Francuza u grad, imenima posljednjih knezova, zaključno s podatkom o požaru Dvora 6. svibnja 1817. Na nalichju lista su tekstovi u kojima se kompiliraju poznati povijesni podaci o događajima iz starije dubrovačke povijesti (stjecanju Pelješca, 1333. i uspostavi Statuta, 1272.).

45

SRĐAN RUDIĆ (bilj. 42.), 190.

46

Na poledini crteža, zacijelo rukom Petra Martecchinija, sina i nasljednika tiskara Antonia (izdavača Appendinijeva djela) i poznatog kolekcionara dubrovačkih memorabilija, napisano je: *Raffaello Gozze, ossia dal figlio Givo Cosiza*. Prema NENAD VEKARIĆ, Vlastela grada Dubrovnika. Svezak 3. Vlasteoski rodovi (M–Z), Zagreb–Dubrovnik, 2012., 122, to su imena Rada-Ignacia Ivana-Jeronimova Gozze s nadimkom Kozica (1765.–1835.) i njegova sina Ivana Rada-Ignacijeva Gozze (oko 1828.–1880.), posljednjih pripadnika svoje grane roda.

47

Uz djela koja je priredio Natko Nodilo, ovdje navedena u bilj. 22., i rukopise koje je tiskao VIKENTIJ VASILEVIĆ MAKUŠEV, Izsledovanja ob istoričeskih pamjatnikah i bytopisateljah Dubrovnika, Sanktpeterburg, 1867., postoji i cijeli niz srodnih, neobjavljenih tekstova, v. NATKO NODILO, Prvi ljetopisci i davna historiografija dubrovačka, u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 65 [Razredi filologičko-historički i filosofičko-juridički, knj. 4.], Zagreb, 1883., 92–128.

Summary

Danko Zelić

About the Drawing Entitled *Prospetto della Città di Ragusa nel Secolo XII.* as the “Source” for the Early History of Dubrovnik

Due to a lack of reliable older visual sources, the drawing entitled *Prospetto della Città di Ragusa nel Secolo XII.* has raised attention since the early 19th century, when it was first mentioned as an authentic depiction of the early settlement by a local historian Francesco Maria Appendini. The linguist Petar Skok who published its facsimile in 1931, concluded that the drawing was a visual counterpart of the corresponding data in some older Dubrovnik historical narrative. As the probable source he singled out the manuscript *Origine della città di Ragusa, estratta da certe scritture antichissime, con aggiunta di alcune cose più notabili costumate in Ragusa*, an early 18th century account based on older texts, probably compiled by Ignacio Giorgi, a Benedictine abbot of the Monastery of St Mary on the island of Mljet.

The drawing has since been published without comments in different publications. However, several scholars have recently been reclaiming its historicity, arguing that, notwithstanding the fact that it was made rather late, *Prospetto* contained first rate historic data from some older visual and/or written source. From the position of one of the churches, designated as *S. Biagio* (St Blaise), it was inferred that an older building stood on the site of actual cathedral, either a basilica from the times of Emperor Justinian or an Early Medieval church, more precisely the first church dedicated to the Saint who was to become the patron of the town. Regarding the hypothesis of the existence of an Early Byzantine building, it should be said that the archaeological findings on the site did not yield enough supporting evidence. On the other hand, the hypothesis that the cathedral was preceded by the church of St Blaise can not be accepted because the true position of the first St

Blaise church, i.e. in the western suburb, is confirmed by documentary sources. Being unaware of that, some older local historiographers tended to place the “first” church of St Blaise in the eastern part of the town, on the site where the “second” church of St Blaise was built in mid-14th century. Furthermore, recent scholarship concerning the geological past of the urban area does not conform with the notion that the oldest parts of the town were built on an island (alternatively: semi island), separated from the mainland by a sea bay and a swampy area. It is, however, one of the common *topoi* in older texts and, consequently, in the drawing.

Regarding the origin and the date of *Prospetto*, the evidence supplied by Petar Skok points out to the conclusion that the drawing reproduced here (fig. 1) was a copy of a similar allegedly once in possession of a certain priest from the island of Mljet. The existence of the (lost) original in the Benedictine monastery of Saint Mary on Mljet is further attested by another, recently published (coloured) copy – in a manuscript containing coats-of-arms of notable Dubrovnik families – that bears explicit mention: *Copia ritrovata nella libreria delli Reverendi Padri Beneditini Congregazione Melitense*. The original drawing was most probably made in Mljet monastery in 18th century, before its suppression in 1806. Along with the 19th century’ copy from the archival collection of Bassegli-Gozze family (fig. 1), Dubrovnik State Archives possess another, slightly different copy – an unpublished drawing in the Martecchini collection (fig. 2), also dating from the 19th century.

Keywords: Dubrovnik, Urban development, visual sources, historiography